Повість-химерія

Долорес:

— Яка ж то мрія?

Анна:

— Ет, так, химера!

Леся Українка

Мабуть, я тоді надто поспішав — летів стрімголов, як то чинять закохані, коли прислухаються до голосу не розуму, а серця, тож через поквап та хапанину й опинився того дня в наручниках — за спробу незаконного переходу кордону.

Одягнувши свою празникову червону, як жар, сорочку, що, на мою думку, так пасувала до черленого червня, я летів на відчай душі. Було чого. Вже Дажбог засвітив над градом Кия і над всією Руссю-Україною 23-й день червня, а наступного, 24-го, якраз на Івана Купайла я мав бути — вирішувалась моя доля — в Древляндії, в землі Деревській, чи — Древлянській, як величали той край (його ще називали й простіше — Дерева) не тільки в часи Нестора-літописця чи й раніше, а й за моєї юності, у тій Древляндії, де мене нетерпляче виглядала княгиня Ольга... Ні, ні, не та, а — моя.

У розпалі був полудень року, як називали червень, в Києві полум’яніли маки й півонії, на базарах гірками здіймалися стиглі, як не бризнуть соком, черешні. Яріло благословенне червневе літепло, що, кажуть, ліпше кожуха. Дні стояли гожі й сонячні, і все подавало знаки, що так буде і завтра, і позавтра; комарі вилися роями, на ставках голосно кричали жаби, а це вказувало на гарну погоду; ще кували зозулі

— теж ознака, що літо буде гоже; веселки опускали свої коромисла лише зі сходу на захід-це теж віщувало на добрі днини. Та й півні в Новобіличах, на західній околиці Києва, де я тоді мешкав, співали цілими днями — певно, від повноти задоволення літом, таке їм властиво в червні за його літепла.

Надходили Купальські свята.

На Івана на Купайла деревська молодь, як і в часи пракнязя їхнього Мала, неодмінно збиралася на березі тихоплинного Ужа вшанувати бога земних дарів, якому древляни щоліта підносили хліб — головний плід землі. За слов’янськими, ще прадідівськими, звичаями (в Україні вже майже забутими), деревські хлопці й дівчата, повбиравшись у вінки, розпалювали в надвечір’ї багаття біля води і, славлячи Купайла, кружляли в легеньких танках чи парами стрибали через жаркі вогнища — на щастя, на долю. Грища їхні молодечі незмінно тривають до білого світу. А втім, скільки тієї ночі, коли день у червні удвічі перевищує ніч.

На березі Ужа (або — Уша), неподалік Іскоростеня, матері городів древлянських, прадавньої столиці їхньої, в ніч на Івана Купайла мене й мала чекати Ольга — Оля, Оленька, княгиня моя древлянська. У ніч на Івана Купайла і мали нарешті щасливо завершитися наші багатолітні інтимні стосунки, що, здавалося, вже зайшли в глухий кут.

Познайомились ми в Києві, ще коли Ольга Корибут навчалася в університеті імені Тараса Шевченка, як і я, на історичному факультеті. У ті роки за домовленістю між двома суверенними державами деревська молодь (щоправда, на правах іноземців) навчалася в багатьох вузах України. Частина її потім поверталася в свою Древляндію (де, до речі, роботу молодому спеціалісту знайти було дуже непросто), але більшість назавжди залишалася в Україні (цьому охоче сприяла й українська влада), де рівень життя був значно вищий, та й була перспектива роботи й подальшого професійного зростання, і взагалі карликова Древляндія не йшла ні в яке порівняння з Україною, деревські хлопці охоче одружувалися з українками, а древлянки, в свою чергу, охоче

виходили заміж за місцевих парубків, ті і ті з часом ставали добрими українцями, як і їхні, зрозуміло, діти.

Але не такою, на мою біду, виявилась Ольга Корибут, моя вічна радість і моє вічне горе. Була вона ревною (це мене трохи лякало) деревською патріоткою. Спершу ми з притаманним молодості максималізмом сперечалися мало не до хрипоти. Я доводив: чи не все одно, якої ти, мовляв, національності і де жити — в Україні чи в Древляндії, — хоча, звісно, краще все ж таки в Україні, але Ольга затято на своєму стояла: не все одно. Я — древлянка, такою була, є і буду до скону своїх літ. На щастя, ми згодом ніби примирилися, залишаючись, щоправда, на своїх позиціях, навіть здружилися, і дружба наша з часом непомітно переросла у щось більше.

Зовні Ольга — істинна древлянка з льонарського Полісся (Україна традиційно скуповувала в Древляндії льон, навзамін постачаючи у дещо відсталу Олину батьківщину сучасну техніку): сині, як льон, очі, біляве розкішне волосся, струнка, висока, в’юнка станом, запальна і неймовірно... гарна. Попри наші суперечки з національного питання, дівчина, як магнітом, притягувала мене до себе, і світ мені без неї уже був немилий.

Мене Оля вперто називала не українцем, яким я був і є, а половцем чи — під настрій — торком. Причепилася, бач, що я родом із Торчина, є таке містечко на Волині, селище міського типу, звідки й моє прізвище Торченко, де ще в часи Київської Русі селилися торки, переходячи на службу до великих київських князів, і серед них були половці. Звідтоді минуло сотні літ, що навіть у Торчині вже ніхто не пам’ятав, що його заснували колись торки (тюрки). Вони, щоправда, послов’янилися швидко, але кров свою передали русичам, творячи в русявій Русі чорнооку і чорноброву Україну. Певно, і в мій рід колись вплутався тюрк чи половчанин, бо я вдався смаглявим та чорноволосим, — ось чому Оля називала мене половцем. Сміючись, казала: "За половця я ще вийду заміж, але тільки не за українця". — "Чому? — дивувався. — Чим тобі не догодили мої співвітчизники?" — "А тим, що ви, українці, як велика

порівняно з нами нація і країна навіть уві сні мрієте загарбати мою беззахисну батьківщину та приєднати її до своїх і без того численних володінь". — "Дурниці, — одказував я, сердячись. — Між нашими країнами — мир, дружба і братерство. Україна завжди охоче допомагає Древляндії". — "Все одно з вами, українцями, нам, древлянам, треба бути насторожі. Ми — країна маленька. Ні війська, ні могуті. Оглянутись не встигнеш, як ви заграбастаєте нас. Адже досі не змирилися з тим, що колись княгиня Ольга подарувала древлянам незалежність". — "За кохання цієї... м-м... немолодої вже тоді княгині до вашого князя Мала Україна — чи тоді Русь — розплатилася своєю територією". — "Годі старе ворушити — так історично, як прийнято казати, склалося. Бо так воно й мало бути, щоб наша Древляндія стала, зрештою, незалежною. Ваша княгиня Ольга цьому лише посприяла... До речі, тато й мама мої назвали мене на честь великої княгині Ольги, нашої рятівниці. Це ім’я у нас найпопулярніше ще з часів князя Мала". — "Не знаю, як Україна, але щодо мене, то я не проти піти походом на Древляндію, полонити одну синьооку древляночку та забрати її назавжди до Києва". — "Це тобі не вдасться, загарбнику, — сміялася Оля (а коли сміялася, то ставала ще вродливішою). — Древлянка, яку ти згадуєш, нізащо в світі не проміняє свою батьківщину на твою".

За нею роями вилися хлопці, це ні-ні та й непокоїло мене. Але втішало те, що в тих роях я незмінно вів перед і, здається, тільки до мене вродливка, попри наші різні національності, ставилася прихильно.

Зрештою, Ольга була не просто гордою древлянкою і патріоткою, а й — бери вище — націоналісткою. Тож кидати свій край і переїздити до мене в Київ (а я мав і гарну квартиру, і добру роботу, чого в Древляндії була позбавлена Оля) вона поки що не квапилась. Про те, аби я покинув Україну і переїхав до неї у Древляндію, як дівчина не раз на повному серйозі пропонувала мені, і мови не могло бути. "Впертий націоналіст", — сміялася Оля. "Від такої чую", — не лишався я в боргу. І так з року в рік відкладалося наше одруження. Час спливав, а ми все ще залишалися кожне у своїй країні: я — в Україні, Ольга — в Древляндії. Листувалися, щоправда, замалим не щодня. І доки б воно так тривало, я не знаю, аж

раптом Оля прислала мені незвичайного листа, з яким я мало не до стелі стрибав: "Віталику, любий, приїзди в Іскоростень, неодмінно на Івана на Купайла, і ми нарешті вирішимо, бо вже треба — ой, треба! — вирішувати. Бажано — позитивно. Ти мене, здається, переміг. Чей і переїду до тебе в Україну, щоправда, з умовою: навіть будучи твоєю дружиною і живучи в Києві, я все одно залишатимуся підданою Древляндії. Лади?.."

Давно б так! Я був на сьомому небі, все ще не вірячи, що багаторічне наше непорозуміння, яке виливалося в таке собі протистояння, нарешті скінчиться. Уявляв, як ми зустрінемось в її Іскоростені, усе владнаємо в чарівну купальську ніч на березі Ужа, і вже до Києва я привезу синьооку древляночку як свою дружину. І хай вона залишиться хоч і на все життя підданою Древляндії, аби лишень стала моєю. У Києві живуть десятки тисяч древлянців — і нічого. А там, дивись, Оля ще й українкою стане.

У листі був постскриптум, виведений дрібними літерами: "Чому запрошую тебе приїхати в Іскоростень не коли-небудь, а неодмінно на свято Купайла? Ти ж знаєш, що тільки в цю ніч розквітає легендарна і таємнича Квітка Щастя, без якої людині — якщо вона людина — аж ніяк не можна. А нам з тобою, любий мій, і поготів. У купальську ніч станемо щасливими на все подальше життя".

Але часу в мене на все про все залишалося трохи менше доби, а ще ж треба було оформити візу в Древляндію. Щоб встигнути до свята Купайла, я заметушився і... кваплячись, втратив голову, поклавши собі будь-що наступного дня бути в Іскоростені.

Мені аж не віриться, що я ще пам’ятаю експрес Київ — Іскоростень у статусі — подумати тільки! — міжнародного! Ось із нього, коли я, здавалося, все встиг і навіть кого треба круг пальця обвів, мені ледь чи не довелося вистрибувати за Бородянкою в Пісківцях, неподалік українсько-древлянського кордону, де я врешті-решт і опинився в наручниках. Можливо б, і вдалося мені якось пройти прикордонний контроль, так підвів власний язик, що не звик у мене тихенько сидіти за

огорожею зубів — підвів укупі з рідним патріотизмом. Та ще підсобила вічна — принаймні більш як тисячолітня — древлянсько-українська суперечка щодо княгині Ольги та її "вибрику" щодо Деревської землі.

В купе нас їхало четверо: троє древлянців, які поверталися у свої палестини з товарами, так звані човникарі, котрі скуповують у Києві товари і продають — значно дорожче — в своєму Іскоростені, з того й живуть, і я, українець. Спершу все було тихо та мирно. Поминули Бородянку, я внутрішньо вже був готовий, що прикордонний контроль для мене може виявитись непростим — з візою у мене не все було гаразд, — та гадав, пронесе. Древлянські прикордонники, казали мої знайомі, не дуже причіпливі, а наші й поготів були доброзичливо-непильними.

А втім, що ті, що інші — себто древлянці та мої співвітчизники — одна суть: слов’яни. Можна б сказати, не просто сусіди — брати. Хоч і розділені кордонами. Тож прикордонники до пасажирів міжнародного експреса, який щодень курсував з Києва до Іскорстеня, не дуже й чіплялися. Але, як я вже говорив, мене підвів власний язик.

А сталося це так.

У нашому купе, як, між іншим, у всіх вагонах міжнародних древлянських поїздів, що йшли в Україну чи поверталися у свою Древляндію, на столику біля вікна незмінно стояла елегантна, дещо модерна статуетка княгині Ольги. Як відомо, навіть молодшим школярам, Ольга споконвіку була київською княгинею, проте древляни вважали її своєю — ні більше ні менше! — національною героїнею і ледь чи не рятівницею їхньої Древляндії. Тож надмірно та затято шанували м’якотілу жону князя Ігоря, чим викликали постійний спротив українців, які вважали княгиню Ольгу своєю, яка, щоправда, необачно дала маху щодо вирішення древлянської проблеми.

А почалося з того, що я, сідаючи до столика в купе, відсунув — мабуть, непоштиво — статуетку княгині (вона і справді мене дратувала). Древлянці те враз загледіли.

— Поставте статуетку на місце, нечемний добродію. Брутальне ставлення до княгині Ольги, нашої великої героїні, — це образа нашої національної гідності!

Мені б промовчати (чи бодай вибачитися крізь зуби), а я візьми й ляпни:

— Для вас, древлян, вона, може, й героїня, а для нас, українців, — зрадниця!

Боже Перуне, що тут зчинилося! Аж світлоликий Ярило шмигнув за хмари і в купе враз потемніло. Древляни, посхоплювавшись зі своїх місць, утрьох накинулись на мене:

— Як ви?.. Посміли?! Таке!.. Сказати!!! Та хто ви такий? Хіба не знаєте, скільки зробила княгиня Ольга, щоб древлянський і український народи подружилися? Для нас княгиня Ольга — свята! Та коли б не вона — не було б сьогодні й самої Древляндії!

— Авжеж, — зловтішно вигукував я. — Завдяки нерішучості Ольги ви, древляни, сьогодні й існуєте як незалежна держава, якої, за логікою історії, і бути не може! Та хто ви такі, врешті-решт? Древляни? Східнослов’янський племінний союз — одні з предків українців. Деревська земля займала прип’ятське Полісся. Жили древляни по Тетереву, Уші, Уборті, Ствизі до річки Случ. І, взагалі, ваша так звана незалежна Древляндія — історичний парадокс! Нонсенс! Сьогодні ви мали б бути лише однією з областей України. А втім, і це для вас занадто. Ваші землі можуть увійти до північних країв Київщини. І — досить з вас. А ви що втнули? З допомогою княгині Ольги відхопили добрий шмат нашої споконвічної території...

— Географічно Древляндія розташована, з одного боку, на порубіжжі з Росією, а з другого… З другого, правда, вклинюється в територію України…

— Та ви вклинилися майже на пів-України в тому місці. Чому так сталося? Та тому, що Древляндія — це істинно українська територія на півночі республіки. Та, зрештою, українці, як і ви, східні слов’яни, а тому ми одне ціле. А ви… Ніяка ви не Древляндія, а — Україна. У нас навіть мова одна, українська.

— У нас своя мова.

— Діалектизми у вас свої! Та й ті ви, як інтелігенти, не вживаєте, а користуєтеся українською літературною мовою. Так шпарите, що й перекладач не потрібний. А ви… Кордонами від матері України відгородилися, в суверенітет та незалежність граєтесь. Схаменіться, вас навіть міжнародна спільнота не визнає за державу. Бо ви — історична земля Київської Русі, або України, правонаступниці її. Коли б не підтримка України, ви уже давно б кинули гратися в незалежність.

Древляни ще дружніше, ще затятіше на мене накинулися.

— Це ви, недоброзичливцю, не знаєте історії. Ні нашої, ні своєї! Бо вас засліпив український шовінізм!

— А вас… місцевий націоналізм!

Хоча ми й обмінялися взаємними звинуваченнями, як дипломати нотами, але суперечку це не вирішило. Мої опоненти на своєму стояли.

— Ми, древляни, були незалежні од Києва ще до вашого князя Олега, до року 883-го!

— Це ви самі придумали, що були незалежні... до року 883-го і ви — одні з творців Київської Русі, як і поляни, сіверяни та інші.

— Згадайте історію, добродію, — напосідали древляни. — Згадайте запис із "Повісті минулих літ", датований роком 883-м: "Почав Олег воювати проти древлян і, примучивши їх, став із них данину брати по чорній куниці..." Коли б ми були залежні від Києва, то чого б київський князь Олег ходив нас примучувати?

— Бо ви відмовилися платити данину, от він і пішов на вас.

— Ні, до 883 року ми були незалежними од Києва, а після походу Олега нас змусили цілих дев’ятнадцять років платити Києву данину, аж до смерті Олега. Саме тоді древляни виявили непокору, і цілих два роки древлянське князівство знову було самостійним. А потім київський князь Ігор "пішов... на древлян і, перемігши, наклав на них данину, більшу від Олегової". Побори Києва викликали у вільнолюбних древлян стійку непокору, вони не визнавали верховенства Києва, бо мали своє незалежне князівство на чолі з Малом. І коли року 945-го загребущий Ігор, як вовк, подався знову брати данину, древляни, очолювані князем Малом, повстали. Як на сьогоднішні мірки, Ігор був просто... просто рекетир. Як ви знаєте, древляни вбили Ігоря. Звичайно, охолонувши, вони втямили, що вчинили нерозумно, запросили у Києва миру, пославши до вдови убитого ними Ігоря, княгині Ольги, послів, прохаючи її, удову, вийти заміж за Мала, убивцю Ігоря. Ольга хоч і горіла помстою, але...

Звичайно, мені краще було б не дратувати гусей, але я вже не міг зупинитися і далі вперто гнув своє, перебиваючи опонентів: київська княгиня Ольга — зрадниця! Нікчемна баба! Адже це через її так зване кохання до Мала Україна втратила Полісся, яке нині зветься карликовою незалежною Древляндією. Усі великі київські князі вважали за честь збільшувати своє князівство, свою Русь і успішно те робили, тільки Ольга його вкоротила, розплатившись за свою особисту любов державною землею.

Мої попутники вже вороже на мене зиркали.

— І він ще їде в нашу Древляндію, цей ярий український шовініст! Такому хулителю княгині Ольги — не місце в нашій Древляндії!

— Авжеж! Висадити його з поїзда — і хай пішки чеше в свою Україну!

Тут до купе заглянув провідник.

— Наш поїзд підходить до кордону Древляндії. Прошу підготуватися до прикордонного та митного огляду.

Древляни почали діставати валізи, про щось стиха між собою перемовляючись, недобре на мене позиркували. У їхніх очах яріла мстивість: ага, ось побачимо, що ти заспіваєш, як з’явиться наша прикордонна варта.

— Древляндія — істинно руська, споконвічно українська земля. — Я все ще не міг стриматись. — І це якесь божевілля, що вона суверенна... — ха-ха — держава!

— Це ви нашу самостійну державу називаєте божевіллям?! — обурилися древляни. — Даруйте, але ми змушені будемо звернути увагу наших прикордонників на вашу персону — дивно, що такому неприхованому недоброзичливцю Древляндії дали добро на в’їзд до Іскоростеня!

— От прикордонники й перевірять його візу!

І лише тоді, охолонувши, я пригадав, що віза в мене хоч ніби й майстерно виготовлена, але куплена у спритних ділків поблизу пункту обміну валюти. Справжню оформляти, що зайняло б кілька днів, у мене просто не було часу — на Івана на Купайла мене чекала Оля. На неуважний, неприскіпливий погляд вона ще, може, й зійшла б за

справжню, та, коли древляни настукають на мене, прикордонна варта мало не через лупу вивчатиме мої документи... Треба, мабуть, брати ноги в руки, поки поїзд ще не зупинився на кордоні, в зоні огляду, з якої вислизнути буде складніше. Зберігаючи зовні спокій, вдаючи, що мені все байдуже, навіть щось почавши намугикувати, я дістав сигарети. Демонструючи їх попутникам, мовляв, зібрався покурити в тамбурі, я повернувся до дверей, але тієї ж миті двері раптом різко від'їхали вбік — і на порозі виросли два дебелих древлянських прикордонники з пістолетами в жовтих кобурах на животах. Різко війнуло казенним запахом казарми і взагалі — військових людей.

І тут я дав маху, мимоволі відсахнувшись від них. Древляни зловтішно засміялися. Своїм інстинктивним хитанням я мимовільно видав себе з головою. Хтось із древлян чи не з насолодою промовив:

— Що — здрейфив, хулителю? Ось яка вона, твоя правда!

Насторожившись, прикордонники уважніше, ніж звичайно, заходилися вивчати мою "візу" і все зрозуміли.

Тим часом голубий поїзд, пройшовши останні метри Київщини, різко загальмував і зупинився на кордоні — в зоні древлянського митного огляду. Стукнули буферні тарілки, стало тихо. На пероні, гупаючи чобітьми, сюди й туди забігали військовики з вівчарками. Все, попався. На моїх зап'ястях клацнули наручники. Тепер про втечу годі було й думати. Прикордонники мовчки повели мене до свого бригадира (принаймні така пролунала команда старшого) поїзда. Гм... Чому до бригадира? Білет на право проїзду в мене був, і білет справжній, все інше бригадира не повинно цікавити. А втім, дідько з ним. Це навіть краще, що не до коменданта, наприклад. Але — дивно. Бригадир — посада цивільна і геть незначна, а вони — люди військові і в них має бути свій начальник. Тим часом ми пройшли кілька вагонів і зайшли до службового купе, у якому стояв дух казарми і сидів владний, коротко стрижений, із сивиною на скронях чоловік у цивільному, але з добрим офіцерським вишколом, що не замаскуєш ніяким костюмом. Для

непосвячених це мав бути бригадир поїзної обслуги. Можливо, він і був бригадиром, але, певно, про людське око (щоб не казали, що й поїзд мілітаризовано), бо все в ньому видавало військовика в чинах.

Заштовхавши мене до купе, прикордонники виструнчилися, клацнули закаблуками і віддали бригадиру честь. Все зрозуміло.

"Не інакше, як офіцер служби безпеки, — подумав я і скис. — Кепські мої справи, від бригадира ще можна було б відкупитися, але тільки не від есбіста".

Бригадир (чи хто він там насправді?) важко блимнув на мене спідлоба гнітючим (посоловілим чи п’яно-каламутним) поглядом і перевів його на прикордонників. Старший із них коротко доповів:

— Затриманий з Києва. Їде в Іскоростень, віза фальшива.

— Зніміть з нього наручники, — раптом звелів бригадир, — а самі, — мотнув головою, — геть звідси!

Прикордонники миттєво виконали наказ, їх наче вітром видуло з купе. Я дещо розгублено переступав з ноги на ногу, не розуміючи, що все це означає. Військовик під машкарою бригадира буркнув:

— Якщо вже підробляти візу, то треба підробляти майстерно.

— Яку продавали, таку й купив, — невідь-чому я сказав правду.

Бригадир знову важко глянув на мене (його очі таки були п’яними, каламутними).

— Українець? Як прийнято казати, старший брат древлян? Чого з фальшвізою намагався проникнути в Древляндію?

— В Іскоростені мене чекає дівчина, моя наречена. Сьогодні увечері має вирішитися моя доля.

— Але все це не може слугувати виправданням. Віза підроблена, кари не минути, справа надто серйозна. Хоча... Я можу тобі виписати перепустку на право виходу із зони. І чеши у свій Київ, га? Навіщо тобі якась невдаха Древляндія, яка так і не змогла стати незалежною? А тепер вже й не стане.

Я тієї миті не надав значення його загадковим словам, а лише заперечливо похитав головою.

— Ні, я мушу сьогодні ж увечері бути в Іскоростені, на березі Ужа, де мене чекатиме кохана.

На пероні, чути було, гавкали вівчарки, перегукувалися військові, лунали різкі команди.

— Почекає, — махнув рукою бригадир. — Тим паче в Іскоростень ти потрапиш нескоро. Там зараз не до тебе. — і раптом швидко запитав: — Випити хочеш? В смислі дриболизнути, га?

Оскільки я здивувався, додав:

— Врем’я зараз таке настало, що тільки напитися. Все полетіло до дідька. Ти що — нічого не чув? Навряд чи Іскоростень сьогодні прийме наш поїзд.

Не дивлячись, шаснув рукою під столик, напомацки дістав там почату пляшку коньяку та два пластмасові стаканчики, теж не дивлячись, налив їх по вінця, один узяв він, другий підсунув мені.

— Бери, старший брате древлян. Пий! — сам перехилив, хукнув: — Так, значить, їдеш у Древляндію, якої немає?

Я ледь не вдавився коньяком.

— Як це, — закашлявся, — немає?

— А так. Твої співвітчизники її вже ліквідували. Зараз в Іскоростені відбувається переворот. Пардон, як делікатно повідомило радіо, зміна влади... Якої? Начебто гіршої на кращу. Древлянської на українську. Те, про що раніше говорили, — здійснилося... Ще налити? — Я кивнув, і ми знову випили, він, певно, з горя, я — з торопу. — Зміна влади відбувається, до речі, під дулами ваших танків.

— Тобто все-таки... переворот?

— Будемо дотримуватися офіційної точки зору: зміна влади. А всі зміни, як відомо, відбуваються лише на краще. Та й пора Древляндії вилазити з поліських боліт, і тут старший брат нам здорово допоможе.

На пероні все ще люто гавкали собаки, гупали чобітьми військові, як я загледів через вікно — українські. Чулися різкі, уривчасті команди, пронизливо лунали свистки... Бригадир дістав з кишені маленьку коробочку, клацнув кнопкою.

— Послухай, що з п’ятої ранку раз у раз передають з Іскоростеня — через кожні тридцять хвилин.

З приймача пролунала бравурна музика — така бадьора і радісна. Потім марш, і нарешті подав голос диктор (як мені здалося, переляканий):

— Увага! Увага! Усім радимо слухати! Говорить Іскоростень, столиця Древляндії. Передаємо надзвичайне повідомлення громадського Комітету національного порятунку. Увага! Увага! Слухати обов’язково! Сьогодні вранці о четвертій сорок п’ять у Древляндії почалася нова ера. Президент Древляндії на прохання широких кіл громадськості склав із

себе повноваження і спішно вилетів у Київ, де був зустрінутий по-братньому, після чого відбув у Крим, в Мухолатку, на відпочинок. Ініціативна група, яка створила Комітет національного порятунку, взяла всю повноту влади в країні у свої руки. Глава уряду, спікер парламенту також склали свої повноваження. Комітет нацпорятунку підтримав також 3-й бронетанковий корпус Збройних сил України, який у ці дні перебуває в Древляндії з візитом доброї волі. З повітря комітет підтримує 14-та авіадесантна бригада Українських Збройних сил. На прохання народу, Комітет нацпорятунку, який тримає в своїх руках всю повноту влади, терміново звернувся до Президента Великої України з проханням прийняти Древляндію до складу України. В Іскоростені все спокійно, за винятком кількох незначних ексцесів. Група незрілої, націоналістично налаштованої молоді та деякі екстремісти намагалися загородити дорогу братнім танкам, які рухалися до президентського палацу. В цілому ж в столиці зберігається мир і спокій, всюди, незважаючи на ранній час, відбуваються мітинги, на яких трудящі одностайно підтримують прохання комітету про прийняття Древляндії до складу України. Всі впевнені, що старший брат ніколи нас не залишить у біді, він неодмінно простягне руку дружби й братерства. Як передають російські інформагентства, щойно виступив по радіо президент Росії — з приводу подій у Древляндії. Він заявив, що це справа виключно Древляндії та України, як вони вирішать — так і буде. Деревський народ вже зробив свій вибір: разом із Великою Україною на вічні часи! Хай живе Велика Україна, хай живе маленька Древляндія в її складі! Вперед до повної перемоги!

І знову з ефіру загриміла бадьора музика і такі ж марші.

— Ось так, старший брате! Гаплик незалежній Древляндії! — Бригадир цикнув язиком. — Га? Неправду я кажу? Хоча... Об’єктивно кажучи, як самостійна держава Древляндія всі ці роки була нежиттєздатною. Трималася лише завдяки постійній допомозі Києва, ставши таким чином сателітом України. А заодно і її нахлібницею. Києву набридло допомагати, власне, утримувати сусідку з великими амбіціями і малими фінансами, яка тільки Нацбанку України заборгувала ледь чи

не трильйон гривень, що їх вона вже не здатна повернути. Давай, старший брате, ще вип’ємо: сьогодні ж Купайла. Може, й справді сьогоднішні події принесуть нам краще життя, га? За Купайла, за його чарівну ніч і заодно за Древляндію, яка в цю чарівну ніч стане двадцять четвертою — чи якою там? — областю України.

Собаки вже гавкали у вагонах.

— Вишукують древлянських сепаратистів та націоналістів, — єхидно гмикнув бригадир, і ми випили. Коньяк, — тільки тепер я розсмакував, — був просто чудовий. — Будуть відправляти їх до Києва — на перевиховання. Раджу й тобі повернутися додому, доки в Іскоростені не вляжеться веремія.

— Ні, тепер я неодмінно мушу бути в Іскоростені. Боюся за Олю, надто щира вона патріотка своєї Древляндії.

— Жаль, що вона в тебе така, — ще вскочить у якусь халепу. Та й новій владі древлянські патріоти зараз ні до чого. А винувата у всьому княгиня Ольга — дідько її підштовхнув колись закохатися в Мала і дати нам незалежність. Були б ми з правіку русько-українською землею, так ні ж... Погралися в незалежність. Княгиня Ольга хоч і сувора була, часом безжалісна, але мудра, та й вона не встояла перед Лелем, який наслав на неї чари кохання до Мала... А закохана жінка, та ще княгиня, може, втративши голову, таке натворити, що потім і за тисячу років не розсьорбаєш.

Очевидно, "добровільна передача всієї повноти влади в Древляндії Комітетові нацпорятунку", як про те стільки передавало радіо, затягувалася, бо наш поїзд на дальніх підступах до Іскоростеня, десь одразу за Малином, що по той бік Ірші, було затримано на невизначений час.

"У зв’язку з ексцесами сепаратистів, що мають місце в даний момент в Іскоростені, — скоромовкою передав невідомий по внутрішньому радіозв’язку поїзда, — радимо пасажирам заради власної безпеки не залишати вагонів. Місцеві націоналісти нині особливо агресивно налаштовані до тих, хто прибуває до Древляндії з Києва".

І знову з усіх вагонних радіоточок полинула оптимістично-бадьора музика та бравурні марші — кінця-краю їм, здавалося, того дня не буде.

За інших обставин я був би задоволений, що історична помилка княгині Ольги бодай і через сотні літ нарешті виправлена і до України повертається її законна територія, що досі за іронії долі звалася незалежною Древляндією, але мене непокоїло інше: як там Оля? Вона аж ніяк не могла стояти осторонь подій, що спалахнули в Іскоростені, і це мене тривожило. Треба було негайно щось робити, будь-що дістатися Іскоростеня, розшукати Олю й забрати її до Києва, поки все вляжеться.

Витягнувшись голубою змією, поїзд "Київ — Іскоростень" завмер, наче причаївся, в сосновому бору. За соснами миготіли автомобілі — там, очевидно, була дорога, якою я й вирішив скористатися. Бігцем повернувся в купе за своїм рюкзачком. Мої древлянські попутники, ще годину тому такі войовничі патріоти, тепер сиділи як на власних похоронах. Пригнічені і негаданими вістями з батьківщини (їх можна було зрозуміти, вони поверталися в Древляндію, якої вже фактично не було), навіть один одного не помічали, не те що мене.

Статуетка їхньої національної героїні княгині Ольги лежала, перекинута, на столику, і древляни на неї не звертали уваги. Я хотів було на прощання шпигнути їх: "Вітаю вас, шановні. Історична похибка княгині Ольги нарешті виправлена. Ви їхали з України у свою незалежну Древляндію, а приїдете в Древлянську область України, з чим вас і вітаю", — але мені чогось їх шкода стало. Поставивши статуетку княгині на місце, я тихо вийшов з купе. Оскільки вхідні двері були замкнені (провідники невідомо де поділися), довелося скористатися вікном у тамбурі. І невдовзі я, поминувши сосняк, що пахкотів смоляним духом,

сухим і гарячим, вийшов на трасу, що в тому місці тяглася паралельно до залізниці.

За добру плату (слава Богу, українські гривні котувалися в Древляндії як валюта, що користувалася великим успіхом у населення, бо їхні власні гроші, звані дерев’яними, самі ж древляни намагалися по можливості обминати) один із автовласників погодився "підкинути" мене до Іскоростеня. Це був автофургончик, його господар (немолодий, засмиканий торговець-човникар віз з України товари, які, як і більшість його співвітчизників, перепродував потім і з того жив) всю дорогу, на чому світ стоїть шпетив своїх нерозумних співплемінників, особливо перепадало націоналістам та сепаратистам, які все ще, судячи з повідомлень київського радіо, "намагалися завадити історичному процесу передачі влади Комітетові нацпорятунку, а значить, і входженню Древляндії до складу України, але історія їх уже відмела, адже переважна більшість населення виступає за входження Древляндії до складу України". Ведучи на чималій швидкості автофургончик, втупившись у дорогу поперед себе і не звертаючи уваги на мене, він бубонів і бубонів, часом зриваючись на крик, — виливав, як я розумів, душу:

— Ідіоти! Сліпці! Націоналісти... сякі-такі! Далі свого носа не бачать, в той час як навіть сліпому видно, що карликова Древляндія, не маючи путньої промисловості та господарства, приречена на злидні. Ліс, льон, картопля — цього мало для функціонування навіть області, не кажучи про державу, а в нас більше нічого й немає. Пани — на двох одні штани! Ах, ах, ми древляни, ми незалежні! Ми — європейська держава! Ми ще покажемо Україні! І показали... Безробіття, лютує інфляція, народ зубожів по саме далі нікуди, зарплат і пенсій роками не виплачують, ціни скажені, люди з голоду мруть. З усіх боків лунає така собі ієреміада, своєрідний плач древлянських пророків Єремій, слізні скарги на бідність... Ремствують, нарікають... Але зате маємо свого президента! Ах, ах, у нас, як у путніх держав, президент! Депутати граються в патріотизм і один поперед одного змагаються в красномовстві та байкарстві... Всюди гамлетизм, бо наші герої не здатні на рішучі й тим

паче відповідальні дії. Їм аби погаласувати, поплакатися, як колись плакав Єремія з приводу зруйнування Єрусалима! Борсаємося в ямі, очікуючи допомоги від України, як манни з неба. Завдяки українській допомозі ще якось тримаємося. Але ж не буде Україна нас вічно годувати? Кому потрібна така самостійність, як скажена інфляція, — що сьогодні заробиш, те завтра вже й обезцінене. Хіба тим, хто зараз в Іскоростені намагається загородити дорогу українським танкам, повилазило? Холерики нещасні! У складі України, хай навіть і в статусі її області, ми нарешті станемо на ноги й заживемо по-людському, як живуть в Україні всі. Українські товари популярні у світі... Єдина надія, що Київ нас приєднає до себе, а вони... ворохобляться! Під танки братнього народу, що прийшов нам на допомогу, кидаються... Та коли б моя сила і воля, я б усіх їх... мітлою!..

І т. д. і т. ін. З добру годину. Але я не прислухався до його викриків та погроз, що їх він кидав на голови своїх рідних сепаратистів. Хоча в цілому був на його боці. Справді, для Древляндії увійти до складу багатої і могутньої України — єдина надія на порятунок. Але з голови не йшла Оля. Вона мала чекати мене на пероні вокзалу. Проте навіть до вокзалу я того дня не міг пробитися — він був оточений танками. 3-й бронетанковий корпус Українських Збройних сил, що перебував тоді в Іскоростені "з візитом доброї волі", виконуючи "побажання трудящих", — так передавало радіо, що його вже захопили прихильники України, — взяв під свій захист також банки, пошту, телеграф, парламент, усі урядові установи тощо. У відчаї я бігав містом і нікуди не міг через рідні танки пробитися. Тривога за Олю наростала — вона була ревною патріоткою Древляндії, і я боявся, аби з нею чого не сталося... На вулицях там і там клекотіли мітинги. На одних люди виступали за входження їхньої батьківщини до складу України (таких справді була переважна більшість), на інших, значно менших, виступали за незалежність. Групки, що збиралися під зелено-білими прапорами Древляндії, були нечисленними, там здебільшого кричали "Ганьба", "Геть українських окупантів!", "Хай живе незалежна Древляндія!" Інші, піднявши синьо-жовті прапори України, кричали "Слава"! "Наш порятунок — Україна!" Особливо посилились вигуки "Слава" та "Ганьба",

коли радіо передало, що в Києві на позачерговій надзвичайній сесії Верховної Ради ухвалено постанову про прийняття Древляндії до складу України в статусі автономної республіки.

Я оббігав чи не всі зібрання під зелено-білими прапорами, розшукуючи Олю (вона могла бути лише там — відчувало моє серце), але її ніде не було. Як не виявилось і в гуртожитку, в якому вона мешкала. Мені сказали, що Ольга Корибут та її однодумці подалися в місто о п’ятій ранку, як тільки в столиці почалася "передача влади". Буцімто вона крикнула подругам, які висунулись з вікна: "Зустрінемось на барикадах! Хай живе незалежна Древляндія!"

Чого я найбільше боявся, те й сталося.

Благословенне червневе літепло (а літо наше, як, між іншим, і древлянське, найкраще в червні-липні) щедро линуло з блакитних, як поліський льон, небес, лагідно сяяло сонце, а мене сковував зимний холод, коли на площі слухав з динаміка останні новини:

"Народ Древляндії з великою радістю сприйняв звістку про входження нашої батьківщини до складу України. Всі тріумфують, на центральній площі танцюють і співають, повсюдно відбуваються мітинги на підтримку Комітету нацпорятунку та його воістину мудрої політики, скрізь лунають вигуки: "З Великою Україною — на вічні часи!", "Київ — тепер і наша столиця!"

І лише нечисленні зборища націоналістично налаштованої молоді та деякі сепаратисти, виступивши супроти волевиявлення свого народу, спробували було загородити дорогу танкам братнього українського народу, що вранці 24-го вирушили до президентського палацу... В результаті спровокованих сутичок троє молодих людей, яким ще жити та жити, на жаль, потрапили під гусениці..."

Зачитували прізвища "жертв 24 червня".

І першою в скорботному списку було названо Ольгу Корибут.

Ольга Корибут...

Я хапав повітря, яке раптом чомусь зникло, і нічого не міг збагнути... Яка... Ольга? Та ще й Корибут? Не може бути... Під гусеницями танків... Це помилка... Ми ж з Олею ще тільки-но збиралися знайти Квітку Щастя в чарівну купальську ніч... І я майже переконав себе, що Ольгу Корибут названо помилково (у тій веремії все було можливо), і нарешті сапнув повітря, і на мить мені трохи полегшало. Я вже був майже впевнений, що так, в числі "жертв 24-го" мою Олю названо помилково, а значить, вона житиме ще довго-довго і ми з нею неодмінно знайдемо Квітку Щастя в купальську ніч, адже у нас ще стільки буде попереду купальських ночей!

І раптом над головами притихлої юрби здійняли фотографії загиблих — з першої весело до мене посміхалася синьоока древляночка... Це була вона, моя Оля Корибут, бо іншої такої Олі Корибут у світі білому не могло бути.

І було 24 червня — день найзначнішого і найпопулярнішого в слов’ян свята — Іванів день, день Івана Купайла. Це був найдовший день року, коли сонце, за віруванням наших пращурів, неодмінно "грало", тобто світило особливо радісно, танцювало й купалося у воді. Адже того дня сонце приходило до свого зеніту — найвище піднімалося над землею, давало найбільше тепла і світла, всі рослини тоді нестримно росли, квітли, множились, а дерева в таку ніч могли переходити з місця на місце, зілля набирало чудодійної сили, природа досягала свого високого злету, найвищого розквіту, найбільшої краси.

Купальські вогнища з правічних часів вважалися чарівними. Хто через них перестрибував, той ставав удачливим, везучим і здоровим. Молоді пари, що симпатизували одне одному, взявшись за руки, стрибали разом через вогонь, і це було запорукою, що вони неодмінно

поберуться і в шлюбі будуть щасливими. І ми з Олею мали тієї ночі, перестрибнувши через купальський вогонь, стати щасливими.

У мене зберігається друга листівка, що її Оля послала з Іскоростеня до мене в Київ навздогін першій:

"Віталику! Не забудь! Червень у наших спільних предків-слов’ян звався ізоком. Що означало: місяць сюрчання коників. Правда, здорово? Приїжджай! Всю ніч ми будемо слухати, як сюрчать коники... А потім ти напишеш оповідання, що його так і назвеш: "Місяць сюрчання коників". Лади? Через роки ми будемо його перечитувати і згадувати, як ми в ніч на Купайла стрибали через жаркі багаття з високим вогнем, а потім слухали сюрчання маленьких коників..."

А ще дописувала у тій у другій своїй листівці:

"Віталику! Купальська ніч — таємнича і, кажуть, аж страшна. Адже саме в цю ніч людина може знайти Квітку Щастя, ту Квітку Щастя, яку шукає все життя. Ось як описують її з’яву: "Враз вчується наче постріл, наче зненацька прогримить грім-громенко... А тоді висока, у пояс людини стрілка миттєво виросте вгору: на ній з’явиться червона, небаченої краси вогняна квітка, і пахощі од неї полинуть по всьому лісі... Я вірю, що нам поталанить! Перед нами розквітне Квітка Щастя, а вже тоді щасливіших од нас не буде...

Була ж колись щасливою ваша Ольга з нашим Малом, то чому я не можу бути щасливою з тобою?"

Гай-гай, коли ж то було, оте щастя київської Ольги з древлянським Малом!

Час полюддя на Русі, коли збирали данину з підвладних Києву земель, зазвичай наставав пізно восени, як смерди упорувались із сезонними роботами, як усе вже було вирощено, зібрано і сховано в

коморах — для себе і для княжої влади. А в лісах невдовзі вже починалося полювання на хутряних звірів.

Ось тоді незваним гостем і з’являвся київоруський великий князь з доброю дружиною. Здебільшого збирання данини затягувалося до морозів і захоплювало ще й шмат зими, бо князь з дружиною неспішно об’їздив волості й погости . Застерігав: іду погоститися. "Чим багаті, — казали древляни, — тим і погостимо тебе".

В те останнє у своєму житті полюддя 944 року князь Ігор вирушив у деревську землю, як уже путівцями мела листопадова віхола і ночі та ранки були холодними, бо з північних країв залітали зимні вітри, а вдень з останнім запасом тепла сяяло небесне світило. Пливло павутиння. На болотах Древляндії, на ріках і луках прощально кричали журавлі, і їхні вже припізнілі ключі тяглися на південь. А їм навстріч, на північ, рухалася дружина Ігоря. І по всій деревській землі, від весі й до весі, від хати й до хати, як стогін ішов: полюддя, полюддя, полюддя... Древляни виносили кадки з медами, в’язки шкурок. Данину — хочеш того чи не хочеш — треба платити, і тут нічого не вдієш. Слабкіший завжди платить сильнішому. У древлян хоч і багато князівств, та київський князь їх усіх побивахом — треба платити. І древляни покірно платили. І все було б добре, якби в Ігоря не заворушився хробачок сумнівів: йому здалося, що він мало зібрав тієї осені. А міг би й більше. Як обійшов волості й погости, то замість того, щоб із добром повертати в Київ і зимувати, він до першої ще й другу данину примислив. І сказав своїм мужам: "Ви йдіть додому з данню, а я вернуся і походжу ще..." Чим і виніс собі смертний вирок.

Дружина й пішла на Київ, а князь з невеликою купкою своїх прибічників повернув у деревську землю за ще однією даниною. І то було порушення оборудки — угоди, що її київські князі уклали з деревською землею (та й сам Ігор її раніше підтримував): більше однієї данини протягом одного року не збирати. Ні князю, ні воєводам його... Ще й необачно Ігор вчинив, що зостався з малою дружиною (а тому з малою, що тепер, гадав, йому більше данини перепаде, бо не треба

буде ділитися ще й з великою дружиною). Це й згубило його. Деревські мужі послали до Ігоря послів: "Пощо знову йдеш? Всю данину забрав же".

Не послухав їх Ігор і почав з них живосилом здирати другу данину. І тоді зібралися деревські мужі на раду з князем своїм Малом, який був у них за старшого над усіма їхніми князями.

"Якщо вовк унадиться по вівці, по одній виносить він все стадо, коли не уб’ють його".

Скориставшись, що з Ігорем лишилася тільки мала дружина, древляни напали на нього і вбили, кажучи: "Оце тобі за жадібність твою. Щоб не розоряв нас і не грабував — у землю нашу йди і лежи там, зажерливий вовче!"

Швидко чи ні, а дісталася нарешті й до Києва вістка погана: древляни нарекли Ігоря вовком загребущим, убили його, закопали в полі біля їхньої столиці, Іскоростеня.

Там, мовляв, і могила його.

Княгиня Ольга, тепер уже вдова, з сином маленьким Святославом та воєводою Свенельдом хотіла зразу ж іти в деревську землю мстити за мужа свого, але зима вже загула-завіяла, загатила снігами шляхи-дороги — тим і врятувалася тоді деревська земля. Довелося чекати весни.

Ольга й чекала, готуючи дружину велику до походу на древлян.

Аж по весні, як ріки скресли, й дороги протряхли, і дні гожі настали, з Древляндії до Києва посли прибули — двадцять їхніх мужів. Мали вони миром залагодити промах свій, що так необачно минулої осені чи в передзим’ї вбили київського князя. Прибули прохати, щоб Ольга не йшла

на них з великою дружиною, а краще все залагодити миром і доброю згодою.

— О, прийшли до мене гості незванії, — подивувалася Ольга.

— Не самі прийшли, — одказують ті, — а прислала нас деревська земля, щоб таке сказати: мужа твого ми вбили. Бо твій муж, яко вовк, нас грабував. Але ми зла на Київ не маємо і Києву готові данину платити — меди і хутра. А ти, княгине, йди за нашого князя, за Мала... Він у нас найкращий.

На ясне обличчя княгині наче оболок найшов. Але стрималась. І сказала, удаючи, що вона їм усе пробачила:

— Люба мені мова ваша. Уже мені свого князя не воскресити, а за вашого князя, може, й піду. Тільки спершу мені на нього подивитися треба. Чи гожий він, чи достойний буде покійного мужа мені замінити? Прийду до вас, — з притиском додала (а очі холодні, недобрі): — Ждіть мене, древляни, прийду.

Повернулися деревські мужі додому стривожені.

— Дружина у неї велика, коли що — не впоратися нам з нею. Не встояти нашим Деревам проти Києва. Порішить нас, як захоче, і вольність нашу — ой, нащо ми вбили їхнього князя?

І запише Нестор до своєї "Повісті минулих літ":

"В літо 6454 (946) Ольга із своїм сином Святославом військо велике й хоробре зібрала і пішла на Деревську землю. І супроти вийшли древляни. І зійшлися обидва війська докупи..."

Під Іскоростенем це відбувалося. День простояли раті одна проти одної — придивляючись, приміряючись. Княгиня Ольга лякала своїм огромом, а древляни боялися своєї малості.

Ольга ж з мужами своїми й частиною дружини поїхала в поле, де на перехресті трьох доріг поховали древляни її мужа.

Постояла біля могили Ігоря і сказала:

— Спи спокійно, князю наш, тризну по тобі завтра влаштуємо. Добра буде тризна — деревська земля її не забуде довіку, як пройду її з мечем і огнем. А Іскоростень їхній дотла спалю!

Усю ніч так сюрчали коники, що заважали княгині думати. А думала вона ось що: древляни були колись самостійними, але Олег приєднав їх до Києва і в узді та покорі тримав, наклавши на них велику данину, і деревська земля — діватися нікуди — покірно її платила, визнаючи Олега за пана свого. Але по смерті Олеговій, допоки Ігор утверджувався на престолі, повстали древляни проти Києва — перед князівськими урядовцями, суддями й збирачами данини зачинили брами своїх міст. Князь їхній старший на ймення Мал проголосив деревську землю незалежною од Києва. І тоді Ігор пішов на древлян і на диво легко їх переміг, підкорив знову Києву, наклавши на них данину, "більшу від колишньої".

І платили вони її покірно аж до осені 944 року, коли Ігор забаг зібрати з них дві данини в одну осінь і поплатився за це життям своїм.

"Якщо на мить відмахнутися від істини, що великий київський князь завжди правий, то минулої осені Ігор був неправий, порушивши ним же й підписану угоду про одну данину, а натомість забажавши вже дві, — міркувала Ольга в шатрі. — Це обурило древлян, і вони, скориставшись із того, що Ігор лишився з купкою дружинників, убили його. Тут вони... праві. Негоже нікому порушувати угоду, князям теж. Тим більше ними ж

і складену. Але неправі, що підняли меч свій супроти великого київського князя, тут їм прощення немає і не буде. Щоб іншим не повадно було виступати проти Києва і щоб порядок у державі був, мають древляни кровію розплатитися за свою непокору. Та й Руську державу треба берегти і зміцнювати, тому всі племена навколо Києва мають вокняжуватися і дотримуватися системи управління, судочинства й збирання данини, що їх поклали на них київські князі. Але, — ще думала Ольга, — і система хибує, коли сам її творець, як то сталося з князем Ігорем, її ж і порушує. Тож треба впорядкувати заново систему, аби ні князі, ні його піддані більше її не ламали як хотіли".

Пізньої осені 945 року Ольга заступила чоловіка на золотому київському престолі (до повноліття сина), а влітку вирушила у свій перший похід з військом, і військо її слухалося, як слухається досвідченого князя. Древляни нажахані, але — диво дивнеє — зовсім не вважають себе убивцями, вони певні, що просто покарали князя-грабіжника, який переступив через власні узаконення. Тож і забагли налагодити добрі стосунки з тим, хто сяде після Ігоря на престолі. А ще вона міркувала: предки застерігають, що небіжчик, якого поховали не за звичаями предків, блукає серед людей і тривожить їх. Та й ущемлена честь роду вимагає відомщення. Мстити мали найближчі рідні вбитого. Оскільки ж син Ігоря ще малий, то мстити має вона, Ольга.

А древляни ще з весни затялися на своєму:

— Піди заміж за князя нашого, за Мала...

Себто за вбивцю свого мужа. Хоча й древлян можна зрозуміти, вони теж діють за прадідівськими звичаями. Нахабна у них пропозиція — удові вийти заміж за убивцю. Але ж так у світі заведено (і в русичів теж); той, хто вбив вождя племені, може успадковувати його владу і майно. Та ще й одружуватися з його удовою.

Ось цього й прагнули древляни, кажучи, що князь їхній Мал усім древлянським князям князь, він і старший над князями, і глава древлянського племінного княжіння, він і сильний, і всі його слухають. Хоч Мал ще й молодий. Але він нічим, були певні древляни, не поступається покійному київському князеві. Ще й багатий та родовитий, має спадкове володіння в землі деревській — місто Малин, йди за нього, княгине, не пошкодуєш.

Але це не тішило княгиню, у горі своєму вона була невтішною. Та й про яке замирення з древлянами може йти мова? Що вони їй — рівня? Вона посідає головний в Руській землі престол — Київський. І доки не підросте її син Святослав і не стане мужем, вся повнота влади на Русі належить їй. І що їй, повелительці, задумка якогось там древлянського князя Мала, бодай і старшого над їхніми князями.

Образа, жадоба помсти не давали їй спокою. Та й по мужу треба справити тризну, адже помста за близького — подвиг. І вона має звершити цей подвиг. І деревська земля з її племінним княжінням та зі столицею в Іскоростені має назавжди приєднатись до Руської держави.

Так думала Ольга, але думала якось у півдумки, ліниво, бо заважали коники. Власне, їхнє невгамовне сюрчання, що ним переповнювалася ніч у Древляндії. Розгнівавшись, що хтось сміє заважати їй думати, княгиня вигукнула:

— Ей, мужі мої мудрі та відважні! Хто з вас скаже, чого це в деревській землі якісь коники своїм сюрчанням заважають мені думати? І чому вони так затято сюрчать, не затихаючи й на мить?

— А тому, велика княгине, — роз’яснили їй мудрі мужі її, — що нині місяць ґедзень, коли надокучають ґедзі, або ще червень, коли черва плодиться. Чи — кресник, кресень, він є правцем року, рум’янцем року, бо літо він зарум’янює. А ще сей місяць наші діди і пращури називають ізоком-місяцем сюрчання коників.

— То зараз... місяць сюрчання коників? — подивувалася княгиня і вийшла із шатра у ніч під зорі. (Хоч і тепла ніч була, але їй накинули на плечі плащ). Зірок не дуже було видно на небозводі — їх знизу підсвічували незліченні багаття її воїнства, що полонеміли повсюдно, і чорне нічне небо від них було світлим, як у легке надвечір’я. Десь за багаттям принишк у пітьмі нажаханий руською ордою древлянський Іскоростень, столиця їхня, яку вона завтра пустить за димом, — воїни вже виготовляють палаючі стріли, що їх ще покійний Ігор перейняв у греків, коли на них ходив війною. Дерев’яний Іскоростень із тісно скупченими будинками спалахне в одну мить, і пощади їхній столиці не буде. Як горітиме, відблиски вогню буде видно й у тому місці, де Ігорева могила.

Навколо її препишного шатра, що стояло на узвишші, ходила численна варта, а далі й аж до тих місць, де небо із землею сходиться, палали багаття її воїнів. Дружинники спали просто неба, коло своїх багать — кожен десяток мав своє кострище, дев’ять спали, а десятий їх чатував та вогонь хмизом годував.

Пирхали коні — їх теж було незліченно. І над усім таборищем, над ніччю сюрчали коники, та так, що здавалося, й ніч ось-ось розколеться навпіл. Вони цвірчали звідусіль, і їхні співи зливалися в один дивний і незбагненний всенічний хорал.

— Місяць сюрчання коників, — повторила про себе княгиня і вкотре подивувалася: як гарно звучить той хорал. Аж розчулилась... І подумала сполошено: мабуть, я старію, що вже й нічне сюрчання коників мене зворушує, і ще подумала: напевне, ночі такого місяця під невгамовні співи гарні для любощів... Зітхнула, бо то не для неї. Любощі. Вона ж яко воїн.

Стояла, вслухалася у всенічний спів, відчуваючи, як поволеньки відходить її душа, стає м’якшою, добрішою, ніжнішою. Згадала, що вона ж не тільки княгиня, повелителька цього воїнства, а ще й жінка. І все своє життя забувала, що вона — жінка. Передовсім була княгинею,

помічницею свого мужа-князя. Чи ж була вона хоч коли-небудь щасливою? А мабуть, що ні. Хоч і досягла вже полудня віку свого, а щастя й не мала жіночого, богами їй заповіданого, як і кожній жінці.

Чи любила вона Ігоря, судженого свого? Також ні. Її ще піддівком видали за нього, незнайомого їй князя Київського, якого вона до пуття й не роздивилася. Ігор, кажуть, раз її бачив, як вона в бурю веслувала човном, і захопився нею. Взимку до її батька, знатного дружинника, і сватів прислав. Для її батька це була честь превелика — стати тестем самому князеві Київському (хоч тоді на престолі й був Олег). Не питаючи згоди в дочки, закутав її в дві шуби, у сани поклав і під великою охороною повіз у Київ.

Не сподобався їй жених з першого погляду — і не молодий уже, і на вроду не дуже гожий, такий собі. Але — змирилася. А з роками й звикла. Ще й дякувала богам, Ігор її любив, беріг і шанував, вона ж тільки вдавала, що любить його. Згодом почало здаватися, що вона таки його любить, хоча й досі не знає, що воно таке — любов. Не знає, хоч прожила вже піввіку.

Дітей у них чомусь довго-довго не було, княгиня вже й віру стратила, що вони колись у неї будуть, аж, слава богам, завагітніла. Сина Святослава народила. І більше не послали боги діток. Але й за Святослава спасибі. Жила з Ігорем радше за звичкою, притерпілася і вважала, що так і треба, що так і повинно бути. А тепер вже й Ігоря немає. І життя її мовби й прожите. Аж ні. Любощів ще хотіла, бо так і не спізнала їх. Чути — чула про таке милування. То на людях вона вдавала із себе сувору княгиню, ночами ж не спала, самотній гірко було лежати в холодній постелі. В душі все ще була молодою жінкою, яка багла пестощів, а їх не було. Змирялася, поклала собі на карб: жити для сина, його на ноги ставити, державу Руську зміцнювати. А любощі хай залишаються іншим жінкам, щасливішим від неї. Ось примучить древлян, займеться державними справами — треба по всій Русі (і в Древляндії теж) встановити устави й уроки, відкрити нові погости, зміцнити закон про збирання данини, поліпшити судочинство,

управління підвладними Києву землями, сприяти в окняженні земель східних слов’ян, всіх гуртом перетворювати на державу.

Думала так, прислухаючись одним вухом до цвірчання коників, і ні-ні та й зітхала: а вона ж таки жінка, а солодощів із чоловіком так і не спізнала по-справжньому. За віщо ж їй така кара? Чи боги до неї не милостиві, чи за жінку її не вважають? А вона, досягнувши найбільшої влади, хотіла так мало: щасливою жінкою бути.

Ніч ще тільки-но почала вмирати, а військо вже було на ногах. Вишикувалось, готове до бою, як до праці.

Синя передсвітанкова імла поволі танула, починало дніти, вже зарум’янився східень і нарешті запалав золотом. Бризнуло в небо усіма барвами й розлилося між небом і землею, і по якійсь миті з-за лісів древлянських, запаливши їхні верховіття черленим полум’ям, почало велично здійматися сонце.

В Іскоростені, чути було, голосисто співали півні.

Військо русів дружно вітало з’яву Дажбога, який, засвітивши сонце, приніс на Русь онукам своїм ще один новий день, який для багатьох сьогодні стане останнім.

У промінні ранкового сонця спалахували наконечники списів, що лісом-бором виросли на рівнині перед древлянами. Маяли стяги, хропіли й брязкотіли збруєю коні. Руська дружина з воєводою Свинельдом попереду завмерла, готова до бою.

Сурмачі здійняли свої сурми. І вони — ще німі — яро спалахували в промінні сонця. Ось-ось засурмлять. Свинельд уже починає піднімати вгору правицю, косуючи на узвишшя, на якому в оточенні мужів та варти куталася в корзно княгиня Ольга. Всі чекали од княгині знака, щоб навальним ударом зім’яти древлян...

Княгиня чомусь вагалася, і сама не розуміла, чому і що з нею діється... Потрібна була злість, жорстокість, а їх чомусь не було в її душі. Як і жадоби помсти убивцям свого чоловіка. Ще вчора, ще позавчора вона тільки й жила передчуттям помсти — жорстокої і справедливої мсти, багла пройти Древляндію мечем і вогнем, а сьогодні вранці нічого цього в її душі вже чомусь немає. У всьому її єстві все ще відлунювало сюрчання коників, і треба ж було їй прийти в Древляндію в місяць ізок!

Тим часом від супротивного війська, що збилося докупи, відірвалося троє вершників і помчали до стіни руської дружини — один попереду в малиновім плащі, двоє трохи позад нього.

Передній вершник був без кольчуги й без шолома, і його біляве волосся маяло від швидкого лету коня. І скільки він мчав до русів, стільки древляни й вигукували:

— Мал!.. Мал!.. Мал!..

Чи надихали його, чи застерігали, чи благали повернутися... Ольга подала знак Свинельду, і рать розступилася, утворивши прохід, яким і помчали вершники. Ось вони вже виринули з руської раті, двоє осадили коней, а передній, не зупиняючись, помчав до узвишшя, на якому стояла Ольга. Йому загородили дорогу списами. Він скочив з коня, зняв меч, кинув його і рушив до княгині. Не доходячи кількох кроків до Ольги, білявець опустився на коліна й покірно схилив голову, а коли по миті її підняв, Ольгу наче полосонули його сині очі... Вона здогадалася, що це і є Мал, старший князь Древляндії, за якого її все ще сватають древлянські мужі.

Він був молодшим од неї, вдатний із себе, в багатому княжому узороччі. "З таким, — подумала вона, — кожна жінка потоне в любощах..." Невідь-чому так подумала.

Відчула, як в її душі ще гучніше засюрчали коники...

І приречено зітхнула: "Нічого не вдієш, зараз ізок — місяць їхнього сюрчання". І раптом все вгамувалося, вляглося, і в ній вже чарівно співали коники, і вона відчула себе мовби іншою, не такою, якою була досі, тож збагнула, що нарешті відчула себе — хоч трохи й запізно-жінкою. Звичайною жінкою, всього лиш жінкою, яка так хоче щастя. І ще чогось... Напевно ж, любові. А втім, щастя — це і є любов, як любов є щастям, бо яке щастя без любові, якої вона досі так і не спізнала, живучи... ні, просто існуючи з нелюбим чоловіком.

І вона й не зчулась, як у неї вихопилося — ласкаво й лагідно — до того, хто беззбройний стояв перед нею на колінах, чекаючи од неї або смерті, або прощення.

— Встань, княже, і підійди до мене...

Мал схопився на пружні ноги, підійшов і став біля неї — молодий і звабливий...

Княгиня відчула себе з ним теж молодою і замріяно мовила:

— Але ж як сюрчать коники!.. Як сюрчать!.. Ніколи не думала, що місяць ізок може бути таким незвичайним...

Вони й нині стоять удвох, пліч-о-пліч — древлянський князь Мал, високий, статуристий, і поруч нього така маленька, наче беззахисна куріпка, навіть трохи аж злякано-подивована, але, безперечно, вже щаслива княгиня Ольга. Стоять вони віками на високому постаменті на центральній площі Іскоростеня, матері городів древлянських... І площа та в Іскоростені спершу звалася Княжою, а з пізніших часів — площею Незалежності. Але це офіційно, а в просторіччі ж, межи людьми, — Ольжина площа. А коли молоді домовляються про зустріч, то завжди кажуть: "Зустрінемось біля Мала та Ольги..." У городян цей пам’ятник найпопулярніший, і немає в Древляндії такого свята, яке іскоростенці не відзначали б на площі Незалежності, біля княгині, яка й дарувала їм

незалежність. Там і свята відбувалися, і мітинги, і різні урочистості, і просто народні гуляння, особливо ж у вихідні.

Клекотіли мітинги "біля Ольги" і 24 червня, в Іванів день, як усе зчинилося, і навіть танки не зважувались на неї поткнутися.

На площі Незалежності, біля Ольги та Мала, й прощалися іскоростенці з жертвами 24 червня. На узвишші біля підніжжя закоханих поставили три домовини, а на постаменті вивісили портрети загиблих.

На жалобному прощанні з молодими патріотами виступали промовці від різних партій та громадських об’єднань. В один голос закликали "дати достойну відповідь підступному Києву з його імперсько-шовіністичними звичками". "Древляндія не може бути бідною небогою в багатого дядечка Кия!" Про те, що саме такою вона й була до 24 червня, не згадували.

"Ні п’яді землі вільної древлянської не віддамо Києву!" — лунало там і тут, але у відповідь спалахували ріденькі оплески.

Основна ж маса стояла похмура і явно не підтримувала екстремістів та їхні безрозсудні заклики (закликати на бій завжди легше, аніж безпосередньо брати з ньому участь). Іти на Київ походом? Але з ким і з чим? Древляндія, крім міліції та нечисленних сил самооборони, не мала аніякої військової сили і техніки — про те промовці не згадували.

Але я вже не прислухався до них — хай користуються нагодою вибалакатися, їм аби привід, аби мікрофон і "вдячні" слухачі. Я стояв біля свіжовиструганих домовин, що так терпко пахли сосновою живицею, накритих національними прапорами Древляндії й заквітчаних букетами польових квітів, і не міг — та й не хотів — уявити Олю без життя, яке вона так любила і так хотіла ще жити, тому й спішила жити. Я волів, аби в моїй пам’яті древлянка назавжди залишилася живою, тому й на труни дивився відсторонено, як на щось таке, що ніякого стосунку

не мало до коханої. Крім того, всі три домовини були закриті, і я розумів чому, а тому Олю в труні я не бачив, тож і не вірю й досі, що вона мертва. А з кольорової фотографії синьоока дівчина посміхалася так безтурботно-безжурно, що здавалося, наче щасливішої людини від неї годі й шукати... І я вірю, що там, в іншому світі, де вона зараз перебуває, Оля щаслива...

Стоячи біля вічних домівок трьох молодих людей, чиє життя урвалося під гусеницями танків (про ті гусениці я намагався не думати, бо серце й так було як не моє), я картав себе (і картатиму до кінця своїх днів, хоч би скільки їх мені випало): а раптом, коли б я приїхав в Іскоростень на день раніше (лише на день раніше!), може, й урятував би кохану? Вберіг би її... Хоча... Дівчина любила свій край, то хіба можна було їй сказати: Оленько, ти побережись, не висовуйся, бо сьогодні любити свою батьківщину ризиковано і зле, а ось завтра-позавтра, як все влагодиться і небезпека мине, будеш знову патріоткою. Але все це риторичні "якби", які ще нікого й ніколи (та ще заднім числом) не рятували і порятувати не можуть...

А промовці, забувши, що вони стоять біля домовин, одне від одного запальніше і, звичайно ж, полум’яніше закликали негайно йти походом на Київ, оголосивши "дядечку Києву" такий собі слов’янський варіант газавату — священної війни, — трьох жертв їм, очевидно, було мало.

— Досить!!! — зненацька голосно крикнула якась жінка в чорній траурній хустині. — Треба спочатку поховати перших загиблих, а тоді вже будете дбати й про нові жертви!.. А коли вже вам так несила терпіти, самі йдіть походом на Київ! Скатертиною вам доріжка!

До голубих небес, з яких на грішну землю лилося й лилося благословенне червневе літепло, полинули тяжкі акорди траурної музики, і люди, обліпивши домовини, понесли їх до трьох вантажівок, що стояли край площі з відкритими бортами...

Звідтоді минули роки — як за тихою водою Ужа спливли.

Сьогодні це вже далека історія, що її нові покоління швидше за все й не відають. Як і легендарну Древляндію, яка колись ніби була на теренах України, і була навіть "незалежною". І разом з тим мені іноді здається, що її все ж таки не було.

І все одно щоліта, в переддень Івана Купайла, я незмінно зодягаю червону сорочку (як тоді, в ті трагічні дні, коли я вперше їхав до Олі) і поспішаю до Іскоростеня, якого теж уже немає, але я все одно поспішаю, бо здається, що хтось неодмінно мене чекає в купальську ніч в колишній столиці Древляндії. І не поїхати я не можу. І я лечу, як на перше побачення. До Іскоростеня, якого вже давно немає, а є Коростень — вже не столиця деревської землі, а скромне, нічим не примітне містечко, центр Коростенського району.

Поїзд вже не міжнародний, як колись, а — внутрішній "Київ — Коростень". Звичайний приміський. Колишня "суверенна" Древляндія, дещо навіть фантастична, така собі химерія княгині Ольги, сьогодні лиш одна з областей України — Житомирська: 22 райони, 532 сільради, 9 міст (Житомир, Бердичів, Коростень, Новоград-Волинський, Коростишів, Радомишль, Малин, Овруч, Андрушівка), 40 селищ міського типу.

Поліська низовина.

Сосново-дубові ліси.

Значні площі в Поліссі займають болота, озера, ріки, де ще й досі, подейкують (особливо на Новоград-Волинщині), живуть мавки — з часів деревської землі.

Основне населення Житомирщини — українці.

Древлян там і вдень з вогнем не знайдеш — та й чи були вони коли-небудь? Здається, не було.

На колишньому древлянсько-українському кордоні давним-давно потужні бульдозери позносили прикордонні стовпи з колючкою та пропускні пункти. І тепер там ніщо не нагадує про кордони між своїми. Та ніхто вже й не пам’ятає, що колись між Житомирщиною та Україною був суворий кордон.

— І як це втямити, шановний добродію: незалежна Древляндія була і незалежної Древляндії не було? Бо все це... химерія! — вигукнула одна авторова знайома, якій він мав необережність дати ще в рукописі прочитати повість "Місяць сюрчання коників".

І вона його дочитала до цієї ось сторінки, а далі, як кажуть, ні тпру, ні ну! Химерія, й край! (Автор поспішив погодитися: так, химерія, і він цього не утаємничував, бо так у підзаголовку твору й зазначив: химерія). А що таке химерія, прости Господи? Те, чого не існує, не існувало, якого не було і не може бути насправді, те, у що важко повірити, неправдоподібне, зрештою. А сам автор, — добивала вона нещасного творця, — виступає у своїй химерії в ролі такого собі... є-є... химерника. Вигадника! Тож все, про що він нахимерив, і є химерування чистої води! (Авторова знайома за фахом, здається, мовознавець). Була — не була!.. Та кому сьогодні потрібна така, даруйте, химерія-вигадка, адже ми знаємо, що насправді княгиня Ольга дуже тяжко примучила древлян, з вогнем і мечем пройшовши їхню землю, і ні в якого Мала вона не закохувалася, і заміж не виходила за убивцю свого мужа та ватажка сепаратистів, хоч те їй зі страху пропонували деревські мужі, у яких не стачило ума-розуму і вони вбили київського князя Ігоря. Все це автор химороду химородить, а ти читай та метикуй, що він там нахимерив! А світ і без того химерний, і щастя теж химерне (на той час її саме покинув чоловік і завіявся з молодою коханкою), так він, замість того, аби писати правдиві історичні речі, снує свої химери!..

Розкритикований автор тільки-но відкрив рота, аби погодитись зі своєю суворою і безкомпромісною критикесою (яка ще добре пам’ятала шкільні уявлення про художні твори), що так, щастя, на жаль, і справді буває химерним (а може, воно якраз і є одним із різновидів химерії?), як авторова Зоїлиха у спідниці нетерпляче вигукнула:

— Досить химерії городити! Кажи, що було далі після 24 червня у тій Древляндії, яка була і якої не було і котра, зрештою, стала однією з областей України, Житомирською. І зокрема в її столиці Іскоростені, сьогодні відомому як Коростень, де я, до речі, двічі була, але нічого не запам’ятала.

Еге ж, після 24 червня 19... року в колишній древлянській столиці зміни відбулися значні. Так, наприклад, площу Незалежності офіційно перейменували на площу 24 Червня — на честь того дня, коли відбувся перево... пардон, передача влади на "вимогу трудящих Комітету національного порятунку..." До речі, голова того комітету, який і затіяв всі ті пертурбації (колишній мер Іскоростеня ще за незалежницьких часів, знятий зі своєї посади за якусь до кінця так і не з’ясовану справу, і тоді ж він створив у підпіллі той комітет — сам рятувався і народ древлянський теж рятував), став генерал-губернатором спершу Древлянської, а згодом, після чергової реорганізації, Житомирської області й одночасно главою її адміністрації, його заступник по комітету та члени того комітету зайняли у новоствореній області всі керівні пости, як кажуть, від і до...

Пам’ятник древлянському князеві Малу та київській княгині Ользі, власне, їхній любові й примиренню, що стояв на площі не одне сторіччя, невдовзі після "вікопомних" подій 24 червня обліпили риштуванням та огородили високим дощаним парканом — буцімто для проведення термінової реконструкції визначної "пам’ятки культури". Реставрували її щось із півроку (машини туди приїздили порожняком, а назад чомусь поверталися завантажені по зав’язку, хоч і завбачливо прикриті брезентом), а коли розібрали риштування й нарешті зняли паркан, то за ним нічого не виявилось. Пам’ятник невідомо коли й невідомо куди

загадково зник, наче випарувався, лише сирітськи стовбичив гранітний постамент — невідомо для чого. Чи для кого.

Генерал-губернатор (він же глава адміністрації області), оперативно відгукнувшись на запит представників громадськості та журналістів, твердо пообіцяв "негайно розібратися, знайти винних у зникненні пам’ятника, як і сам, до слова, пам’ятник, і повернути Мала та Ольгу на їхнє законне місце!"

І винних, і пам’ятник (себто Мала та Ольгу) шукали десь із рік і ледь було не знайшли, аж тут трапилась одна непередбачена подія: Президент України своїм Указом присвоїв генерал-губернатору і главі адміністрації області звання Героя України. А за законом, Герою треба ставити на батьківщині пам’ятник. Його й поставили новітньому Героєві на колишній площі Незалежності, себто площі 24 Червня, на постаменті колишнього пам’ятника, що все ще там стирчав, — не пропадати ж добру! На тім постаменті генералу-губернатору як і вродився (він, до слова, сам собі й відкрив пам’ятник, назвавши ту подію "епохально-історичною": його мармурова подоба застигла велично і гордо на весь свій чималий зріст: у лівій руці камінний Герой затис пролетарський картузик, якого ніколи не носив, віддаючи перевагу капелюхові, а правою вказував шлях до світлого майбутнього, себто в сторону Києва. "Наш дорогий Ілліч" — ласкаво називають мешканці колишньої столиці той пам’ятник (генерал-губернатор по батькові й справді Ілліч).

Не забули й про місцевих сепаратистів та націоналістів (як і досі іменують тих, хто брав участь у подіях 24 червня, але з протилежного боку барикад), їх зібрали (разом з їхніми сім’ями) і вивезли на Велику Україну, здається, на Донбас. Принаймні сам генерал-губернатор заявив, що донецькі "шахтарі виявили бажання перевиховати наших збоченців і заодно привчити їх до суспільно-корисної праці під землею", а вже тоді, мовляв, їх буде повернуто додому — якщо вони того забажають.

Найменше, здається, постраждала княгиня Ольга (у святому хрещенні Єлена), велика княгиня київська (945-957), канонізована

руською православною церквою як рівноапостольна. Її й нині добре пам’ятають, її діяння вивчають у школах, хоча в наукових працях і звинувачують цю рішучу й сувору жінку в тому, що вона "жорстоко розправилася з древлянами".

Із "Повісті минулих літ":

"... І звеліла Ольга воям своїм хапати їх

(тих, хто намагався вискочити з палаючого Іскоростеня. — В. Ч.).

І коли взяла город — спалила його.

І старійшин же города спалила.

І інших людей тих перебила,

А інших в рабство мужам своїм віддала.

А решту, щоб данину платили, залишила.

І поклала на них дань тяжку.

І дві частини її ішли Києву,

А третя Вишгороду, для Ольги,

Був-бо Вишгород Ольжин град.

І пішла Ольга по деревській землі з сином своїм

І з дружиною своєю, визначаючи устави і уроки.

І донині є місця її становищ і ловищ її..."

А ось Мала вже геть усі забули. Тільки в енциклопедії ще можна знайти кілька куцих рядків про те, що "Мал (р. н. невід. — п. 946) — князь древлян. Після вбивства київського князя Ігоря в ході древлянського повстання 945 древляни, побоюючись помсти, запропонувала вдові Ігоря, княгині Ользі, вийти за М. заміж. З літописних даних можна зробити висновок, що М. було вбито або страчено 946 під час придушення Ольгою повстання древлян".

Колишня власність Мала — Малин — сьогодні місто Житомирської області на річці Ірші (притока Тетерева).

Загиблих під гусеницями танків молодих патріотів Древляндії поховали у сквері біля площі Незалежності і навіть збиралися поставити їм пам’ятник примирення, але досить швидко у зв’язку з реконструкцією скверу "жертви 24 червня" під покровом ночі були тихо-таємно перепоховані десь на околицях міста. Місце нової могили Олі Корибут мені вдалося знайти лише після року впертих пошуків — на старому, вже забутому кладовищі неподалік Ужа.

І коли я, вже постарілим, але все у тій же червоній сорочці, що так пасує до черленого червня, блукав вулицями теперішнього Коростеня, то ні-ні та й думаю: а може, й справді ніякої Древляндії ніколи не було? Хіба що на світанку слов’янства була деревська земля, що її княгиня Ольга так жорстоко покарала за непослух і сепаратизм, назажди приєднавши її до Русі. І мені стає аж трохи легше, як хоч на мить переконаю себе в тому, в чому неможливо переконати: не було ніякої Олі Корибут. І я вперто намагаюся цьому вірити, але коли піду на старе міське кладовище, вже напівзруйноване безжалісним часом, забуте усіма (бо на ньому вже років із сорок-п’ятдесят як не ховають, хіба що навколишні мешканці приватних будинків пасуть там кіз), то силувана моя віра, що, мовляв, не було ніколи Олі Корибут, одразу ж похитується. Особливо як на узвишші, неподалік Ужа, ще старішій частині старого кладовища, ледь чи не словенських часів, там, де могильні горбики

ледь-ледь угадуються, перетворившись на застиглі в траві хвилі землі, побачу потемнілу, зарослу травами кам’яну брилу, вишмарувану негодою й вітрами, потріскану од спекоти й морозів, на якій ще можна прочитати викарбуваний давним-давно напис: "Прощай, Древляндіє! Оля К.".

Я довго не міг збагнути, чому на брилі надгробка викарбувано не повне прізвище небіжчиці, а лише одна початкова його літера — "К". І ось що вдалося з’ясувати. Коли тіло Олі вночі було перепоховане невідомо де, молоді друзі покійної довго наводили в комунальній службі міста довідки, але владні чиновники або уникали прямої відповіді, запевняючи, що "з цього питання у них інформації немає", або й відверто залякували їх, радячи взагалі припинити пошуки "даної могили", бо це для них може скінчитися великими неприємностями. Молоді люди не злякалися, могилу все ж таки розшукали на старому кладовищі коло Ужа — горбик землі, у який був устромлений кілок із шматком дикту, на якому стояв порядковий номер — так ховають страчених за вироком суду злочинців. Друзі покійної в складчину придбали кам’яну брилу, привезли і встановили її на могилі, потім найняли в ритуальній службі художника-каменеріза, але той тільки встиг викарбувати на брилі "Прощай, Древляндіє! Оля К.", як на кладовищі негадано з’явився наряд міліції з вимогою "негайно припинити самовільне встановлення надгробка", бо це, мовляв, "порушує загальний архітектурний ансамбль кладовища". Який там ансамбль, переконували його друзі покійної, як на кладовищі вже не зосталося жодного надгробка, хрести давно згнили, а самих могил вже й не видно — так все заросло кущами та бур’янами, у яких скоро й вовки заведуться. Але на правоохоронців це не подіяло. Вони арештували молодих людей, відконвоювали їх у відділення, де й протримали кілька діб, безперервно допитуючи затриманих. І, певно, так їх настрахали, що випущені на волю молоді люди і думати забули про Олину могилу. Так і залишилася на десятиріччя кам’яна брила лише з першою літерою Олиного прізвища. Такою і сьогодні є могила тієї дівчини, до якої я чи не піввіку тому їхав, але так і не доїхав. Бо — не судилося. Її життя

урвалося під гусеницями танків, коли деревська земля поверталася в лоно матері своєї — України.

Раз на рік, влітку, на свято Івана Купайла, я відвідую її могилу. Присяду біля неї, подумки розмовляю з Олею. На зелених луках поблизу Ужа поважно цибають чорні поліські лелеки. Іноді птахи залітають на старе кладовище і чорними тінями ходять у траві, наче душі тих, хто там лежить.

Коники, як і колись, в часи княгині Ольги та князя Мала, безугавно сюрчать під шатром зоряного неба, бо це їхній місяць ізок, місяць їхнього сюрчання. А мені здається, що то долинають у наш світ голоси підземного народу, якому несть числа, бо його там більше, як нас на землі.

І ще мені здається, що в тому хоралі я вловлюю й голос Олі, її ніжне ліричне сопрано. Ще студенткою дівчина любила виступати в художній самодіяльності, тоді популярній, і незмінно мала успіх. Тож їй радили перейти з університету до консерваторії. Оля не перейшла, і пісня її лишилася недоспіваною. А ще, як заплющу очі, зосереджуся, налаштуюся на якусь нечутну для світу хвилю, то чую в душі її голос:

"Я вірю, нам ще поталанить і перед нами в купальську ніч заполум’яніє Квітка Щастя, але ми не будемо її зривати. Правда, Віталику? Хай вона собі квітне, у нас ще стільки нещасливих людей! Ми тільки помилуємося нею, і нам вистачить того щастя на все життя, що в нас ще лишилося. А лишилося в нас життя аж... на ціле життя". Слухаючи в кониковому суголоссі Олю, я думаю: а що ж таке щастя? За легендою — це самопізнання і вдосконалення, пізнання життя, природа, зрештою, служіння високій ідеї (останнє сьогодні, мабуть, уже не модне). А коли знайде людина свою Квітку Щастя (а кожен із нас, хто живе на планеті Земля у світі людей, неодмінно мусить знайти свою Квітку Щастя, бо як же інакше?), вона удосконалить себе і пізнає світ. І "відімкне" тоді таємниці буття. І така щаслива людина матиме незвичайну енергію, надію і віру в краще людства, працюватиме над

собою для добра людства і житиме людським життям, а не "житиме, щоб їсти, та їстиме, щоб жити".

А коли людина так і не зрозуміє свого призначення, не відкриє себе — вона і ясного дня блукатиме в непроглядній пітьмі, нічого не бачачи, блукатиме, доки не усвідомить, для чого вона прийшла в цей світ.

У своєму останньому листі до мене, пишучи про Квітку Щастя, що ми неодмінно маємо знайти в купальську ніч, Оля намалювала її. Але якоюсь дивною вийшла в неї Квітка Щастя — не таємничою, не пишною й вогнистою, а скромною та простесенькою, дещо схожою на синенькі квіточки поліського льону, — очевидно, саме такою уявляла вона ту легендарну диво-квітку.

А з-під брили-надгробка з карбом "Прощай, Древляндіє! Оля К.", хоч би коли відвідав старе кладовище біля Ужа, незмінно виглядає кущик поліського льону. Диво дивнеє, хто ж його там посіяв? Чи весняні вітри на крилах своїх невидимих принесли?.. Тонкі, високі стебла з дрібними листочками, вітоньки його закінчуються небесно-блакитними квіточками, такими ніжними, якими були колись сині очі моєї коханої... І мені віриться, що то і є та Квітка Щастя, що її ми шукали (а багато хто й нині шукає, тільки шукає пишну та огненну Квітку, не відаючи, що вона проста, як льон, а відтак і незвичайна у своїй звичайності), але так і не знайшли, бо не кожному дано знайти те, що й шукати не треба, а лише берегти.

А на зеленавих луках дівчата плетуть вінки, що їх увечері пускатимуть за водою Ужа, та з соломи роблять опудало Купайла, зване ще Коструб ом, зодягають його в жіночу сорочку, голову йому прикрашають різнобарвними стрічками, а шию — намистом, а тоді увечері обкладуть Коструба соломою і віддадуть жаркому, червоному, як кров, вогню...

А споряджаючи Коструба в огненний вирій, дівчата благають його:

Купайло, Купало,

Чи ти з неба впало,

Чи з землі взялося,

Що таке вдалося?..

Вважається, що в купальських обрядах, пов’язаних з вогнем і водою, відбилися первісні анімістичні вірування. А в деяких повір’ях та піснях, кажуть, ще зберігаються рештки найдавнішого поклоніння сонцю та відгомін принесення жертв поганським богам...

Слухаючи дівочі пісні, я ні-ні та й думаю: невже поганським богам розбрату, чвар-міжусобиць було віддано в жертву й мою Олю? Але в ім’я чого? Чому ми й досі в Україні не одне ціле?

Чому в Україні досі не всі — українці?

Лише тепер, проживши життя, я нарешті відкриваю для себе давно відкриту (хоч для багатьох вона все ще за сімома замками) істину про те, що наше щастя — це така ж проста, всім очевидна субстанція, як блакитні квіточки льону: бережи свій край, свою країну — Україну, даровану тобі Богом, бо тільки погани можуть терзати матір, аби з її кривавих шматків створювати собі окремішних, удільних матерів, які, мовляв, будуть їх за це ще й любити, — чи не тому я й Олю втратив?

Ой на Івана, ой на Купала

Красна дівчина зілля копала,

Квіти збирала, віночки плела,

Далі водою їх пускала,

— Плинь, віночку, по синій хвилі,

Поплинь, віночку, де живе милий!..

Хто віночок пійме,

той мене і візьме...

А побіля тихоплинного Ужа, що вічно лине та й лине з пралісів древлянських, із Слов’янії-Русі в Україну-Русь, поважно і загадково ходять-бродять цибаті й носаті чорні чорногузи, чорногузи чорні, поринувши у вікову свою таємничість... Може, то й справді живі душі того народу нашого, який уже не з нами, бо під землею, але який колись породив нас і в світ білий нашої Батьківщини благословив?..

Ось уже вечоріє, вгору зненацька шугає жарке червоне огнище — горить Коструб над Ужем, а з ним і чиясь віра, надія, любов...

Ой, що ж я наробила,

Що Коструба полюбила?..

Що Коструба полюбила...

Ой, що ж я,

ой, що ж я

та й наробила?!

2003 р.